

In memoriam

Milan Kangrga
(1. 5. 1923. – 25. 4. 2008.)

Kad se jednoga dana bude pisala obuhvatna historija filozofije 20. stoljeća, ime Milana Kangrge sasvim sigurno neće biti tek na margini, u nekoj fusnoti ili u kakvom ekskursu. Da se razumijemo: riječ je o historiji svjetske ili, ako se tako hoće, europske filozofije, a ne tek o historiji filozofije u Hrvatskoj ili u regiji. Dobro je rečeno: nije pitanje tko je bio Kangrga, pravo je pitanje *tko će on biti*. Milan Kangrga nije dočekaao prezentaciju svoje najnovije knjige, koju je pod naslovom *Klasični njemački idealizam. Predavanja*, objavio tri dana nakon njegove smrti FF Press (Zagreb, 2008, 320 str.). A ta je knjiga, inače, indikativna i za lik i za djelo Milana Kangrge: riječ je o autoriziranim transkriptima njegovih predavanja što ih je u ljetnom semestru akad. god. 2006./07. držao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u preddiplomskom i u doktorskom studiju. U 84. godini života vratio se, naime, po pozivu Fakultetskog vijeća na Odsjek za filozofiju (na kojemu je radio od 1950. do umirovljenja 1993.) da kao vanjski suradnik vodi izborni bolonjski kolegij »Klasični njemački idealizam«. Njegov angažiran i savjestan pristup obnovljenoj predavačkoj aktivnosti rezultirao je novim pozivom da drži jedan kolegij, ovaj puta dvosemestralan, u akad. god. 2007./08. Na fakultetskoj oglasnoj ploči stajala je više dana obavijest da se »predavanje prof. Kangrge 25. 4. o. g. otkazuje zbog službene spriječenosti«. Naime, dan prije toga poslušao je liječnički savjet da otkáže predavanje i podvrgne se manjoj kardiokirurškoj intervenciji, kako bi čio dočekaao rođendan i promociju svoje najnovije knjige. No, srce nije izdržalo, pa se na zagrebačkom Mirogoju pridružio sjenama svojih prijatelja i suboraca, redom velikana naše filozofije, Gaje Petrovića, Rudija Supeka i Danka Grlića, čiji posmrtni ostaci počivaju u blizini, na dijelu groblja što su ga neki imenovali »Alejom filozofa«. Utemeljitelji i urednici *Praxisa*, organizatori Korčulanske ljetne škole i nastavnici Filozofskog fakulteta, tako su se i nakon smrti našli na simboličkom okupu (na istom groblju počiva i Branko Bošnjak; jedino je pepeo Predraga Vranickog rasut u Hreljinu, nad Bakarskim zaljevom).

Milan Kangrga rođen je 1923. u siromašnoj zagrebačkoj obitelji ličko-zagorsko-slovenskih korijena (njegova tetka Bela poznatija je pod prezimenom Krleža), a u gimnazijskim se danima zarazio ljevičarskim idejama (ali ne na boljševičko-staljinističkoj liniji, već na tragu tzv. »hrvatske književne ljevice«, pod bitnim utjecajem Miroslava Krleže; kad su ga 1968. zbog podrške studentskom pokretu htjeli isključiti iz Partije, ustanovljeno je da uopće nije član SKJ). Nakon studija filozofije postao je 1950. asistent na Katedri za etiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a na toj je katedri dočekaao i mirovinu, nakon što je 1993. navršio 70 godina života. No, umirovljenje ne znači i kraj njegova

rada: nakon 1993. objavio je još pet knjiga (ukupno ih je za života objavio 15!), među kojima i svoje ključno djelo pod naslovom *Etika*, kao i njemačku varijantu knjige *Praksa-vrijeme-svijet* (i to kod jednoga od vodećih njemačkih izdavača Königshausena), a tri dana nakon smrti objavljena je i već spomenuta knjiga *Klasični njemački idealizam*. U rukopisu je ostavio i knjigu *Spekulacija i filozofija*, a valjalo bi se nadati da će se i ona uskoro pojaviti, jednako kao i transkripti predavanja što ih je na fakultetu držao akad. god. 2007./08. Objavljivao je i na njemačkom jeziku, a preveden je i na engleski, španjolski, talijanski i slovački jezik (nekoliko dana nakon njegove smrti u Bratislavi je u 80. godini života umro skroman i samozatajan suradnik Instituta za filozofiju Slovačke akademije znanosti, Ondrej Kopčok, koji je 1968. na slovački preveo njegovu knjigu *Etika i sloboda*). Sam je pak Kangrga prevodio s njemačkog i francuskog jezika (među ostalima prevodio je djela Kanta, Hegela, Descartesa i Leibniza). Gostovao je na više njemačkih, srednjoeuropskih i ruskih sveučilišta, a više je godina kao gostujući profesor predavao etiku na studijima filozofije u Zadru i Beogradu. Njegovi javni nastupi na tribinama uvijek su bili veoma atraktivni; nastupao je sve do posljednjih godina svojega života, a početkom 2008. u zagrebačkom je Novinarskom domu sudjelovao u promociji posthumno objavljene knjige njegova prijatelja, velikog češkog filozofa Karela Kosika.

Djelo Milana Kangrga zahtijeva temeljitu valorizaciju i nije ovdje mjesto da se daju cjelovite ocjene njegove važnosti. Treba ipak spomenuti da je njegov opus već djelomično vrednovan na međunarodnom simpoziju kojim je bio obilježen njegov 80. rođendan. Prilozi s tog simpozija sabrani su u zborniku *Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrga* (HFD, Zagreb 2004), a prethodno su bili objavljeni u br. 94–95 časopisa *Filozofska istraživanja*. Druga zaslužena priznanja nije doživio: niti je postao emeritus, niti akademik. No, ostavio je iza sebe opus koji već sam po sebi dovoljno govori i koji će zasigurno nadživjeti mnoge od onih što su za života bili obasipani zaslužnim ili poluzaslužnim priznanjima.

Ako bismo ipak, na temelju dosadašnjih uvida, htjeli u najkraćim crtama prikazati osnovne pravce i značenje Kangrgina opusa, onda bi se morale naglasiti dvije bitne dimenzije. Prva je od njih *kritička dimenzija*: Kangrga se, polazeći od svoje originalne koncepcije povijesnog mišljenja, profilira kao bespoštedan kritičar metafizike, pri čemu osobitu pozornost obraća na vulgarnu varijante metafizike, svojstvene i tzv. »marksističkoj filozofiji« u njezinim dogmatskim verzijama (linija Engels-Lenjin-Staljin), u zloglasnom »dijalektičkom i historijskom materijalizmu«. Dogmatski marksizam predstavlja degeneraciju mišljenja i njemu Kangrga suprotstavlja spekulativno tumačenje Marxova mišljenja u ključu Kantove, Fichteove (posebno Fichteove!), Schellingove i Hegelove filozofije. Na pretpostavkama kritike metafizike (pod kojim podrazumijeva i svaku ontologiju), on osporava i samu mogućnost nekakve marksističke etike. Kant je vrhunac svake moguće etike, a granice te etike (granice etike kako takve, na koje je on argumentirano upućivao) ne mogu se nadmašiti ni posredstvom neokantovskih tipova etike, a niti pokušajima izgradnje nekih novih tipova etike. Kangrgina kritika ne ostaje samo na razini filozofijske kritike već se proteže i na empirijsku stvarnost »izvanpovijesnog događanja« (što se mnogim ljepodusima nikad nije moglo dopasti, posebice ukoliko bi se i sami našli na udaru Kangrgine kritike). U tom je smislu Kangrga bio jedan od malobrojnih (angažiranih) intelektualaca (ili intelektualaca u strogom smislu riječi) među nama.

Druga se dimenzija očituje u njegovoj kritici »moralne svijesti«. Tom je kritikom Kangrga pokazao da moralni relativizam i etički nihilizam ne predstav-

ljaju nikakvu alternativu klasičnoj etici. Ograničenja etike, jednako kao i ona metafizike, mogu se nadmašivati samo *povijesnim mišljenjem* i *praktičko-prevratničkim djelovanjem* utemeljenim na *spekulaciji*, na nužnosti prekoračivanja ograničenosti historijski otuđenog svijeta, u smjeru ljudskijeg života i izgradnje svijeta u kojemu nema ni gospodara ni robova. A ta principijelna pozicija važi i za građanski svijet: ograničenosti i strukturalno uvjetovana otuđenost ljudskog bića u tom svijetu ne mogu se ukidati preskakanjem epoha, jer se time nužno dospijeva u bespuće, kao što je to zorno pokazao tzv. »komunizam« (a sovjetske, kineske, jugoslavenske i sve druge historijsko-empirijski evidentirane varijante socijalizma i komunizma nemaju, na tomu je Kangrga stalno insistirao, nikakve veze s Marxovom idejom komunizma, kao što ni lik Isusa Krista kakav se prikazuje u službenim crkvenim učenjima nema nikakve veze s autentičnim Isusom, kojega u svojoj *Etici* proglašava pravim komunistom, a u još neobjavljenoj *Spekulaciji i filozofiji* nositeljem spekulativno-moralnog pathosa koji je »želio da čovjek doista postane čovjekom«). Svijet zasnovan na logici profita nije konačna istina povijesnih mogućnosti čovječanstva; moguć je bolji i ljudskiji svijet, ali ne tako što ćemo padati u niže – u odnosu na ljudska prava i ljudsko dostojanstvo ravnodušne – oblike tzv. revolucionarnog (a zapravo zločinačkog, izvanpovijesnog) poretka.

Takav Kangrga kritički se odnosio spram uspostavljenog poretka »samoupravnog socijalizma«, odbacujući istovremeno bilo kakvu nacionalističku alternativu tom poretku. U godinama nakon raspada Jugoslavije na tom se tragu koncentrirao upravo na kritiku etnofilije kao degenerirane forme plemenske, predgrađanske i ispodgrađanske svijesti. Bespoštedan u svojoj kritičnosti, do krajnjih granica žestok – i to ne isključivo zbog svojega temperamenta – u svojim kritikama »švercera vlastitih života« (među koje su spadali i mnogi ugledni intelektualci, neki od njih i s pretenzijama izigravanja »moralne vertikale«), Milan Kangrga nije bio omiljen u dobrom dijelu hrvatske javnosti (ali jednako tako nije bio na dobru glasu ni u srpskoj ni u bosanskoj!), no ljudska mu dosljednost i snaga njegova spekulativnog mišljenja pribavili su mu još za života brojne poštovatelje, kako u Hrvatskoj tako i u bližem i daljem inozemstvu. U mjeri u kojoj će njegovo djelo steći svoje mjesto među izvorima i poticajima nadahnuća autentična filozofijskog i transfilozofijskog (spekulativnom moći obdarena) mišljenja, objelodanjivat će se i potencijal misaonog i praktičkog *otpora* nadirućem plitkoumlju i bezumlju, tendencijama koje su u Kangrgi uvijek sretale žestokog osporavatelja.

Lino Veljak